

UDK 821.163.41.09-1"1790/1850"

Radoslav Eraković

Filozofska fakulteta v Novem Sadu

APOKRIFNA ISTORIJA EPSKOG PESNIŠTVA SRPSKOG PREDROMANTIZMA

U prilogu se razmatraju nedovoljno proučeni uticaji starozavetne tradicije na tematsku strukturu predromantičkih religioznih epova Gavrila Kovačevića i Milovana Vidakovića. Posmatrano iz mnogo šire književnoistorijske perspektive, dokazi o poetičkoj i žanrovskoj relevantnosti ostvarenja inspirisanih apokrifnim pripovestima, mogu imati važnu ulogu u procesu savremene revalorizacije marginalizovanog poetskog toka srpske književnosti 19. veka.

The article examines insufficiently analysed influence of the Old Testament tradition on religious epics of Serbian Pre-Romanticism, authored by Milovan Vidakovic and Gavriilo Kovacevic. The results of the study should confirm the important role of popular topics and motifs from apocryphal tradition in defining major genre characteristics of religious epics, very little analyzed field within the Serbian 19th century literature.

Ključne reči: srpski predromantizam, religiozni ep, žanrovska obeležja, starozavetna tradicija, apokrifne pripovesti

Key words: Serbian Pre-Romanticism, religious epic, genre characteristics, Old Testament tradition, apocryphal stories

Epsko pesništvo srpskog predromantizma dugo je predstavljalo potpuno zanemaren poetski tok srpske književnosti 19. veka. U tradicionalnim tokovima srpske književne historiografije poklanjana mu je izuzetno mala pažnja, bez obzira na činjenicu da su potesko-epska ostvarenja inspirisana biblijskim i hagiografskim temama bila važan segment srpske literarne produkcije, od poslednje decenije 18. pa sve do pete decenije 19. veka. U potrazi za relevantnim objašnjenjem svojevrzne književnoistorijske enigme, pažnju nam je privuklo veliko interesovanje srpskih predromantičara za specifične segmente starozavetne tradicije.

Naime, rekonstrukcija recepcijskih faktora koji su mogli uticati na autore prilikom izbora tematskog i žanrovskog okvira dela, dovela nas je do pretpostavke da tumačenje fenomena velike popularnosti religioznih epova nikako ne bi trebalo ograničiti na simplifikovana teorijska obrazloženja, proistekla iz evidentne bliskosti deseteračkih i osmeračkih *biblijskih povesti vo stihi* prozodijskim obrascima usmene tradicije. Zahvaljujući indikativnom karakteru naslova predromantičkih religioznih epova, relativno je lako identifikovati starozavetne predloške koji su inspirisali Milovana Vidakovića i Gavrila Kovačevića. Preciznije, naš pokušaj novog čitanja epskog pesništva srpskog predromantizma je iniciran prisutvom svojevrsnih intertekstualnih nedoumica, proisteklih iz dokaza o dinamičnim promenama statusa starozavetnih ličnosti poput Judite iz Vetulije i mladog Tovije iz Ninive u istoriji srpske kulture i književnosti. Prilikom tumačenja (veoma često potpuno vanliterarnih) razloga zbog kojih je određeni krug starozavetnih pripovesti bio problematičan za starije generacije

srpskih književnih istoričara, kao reprezentativan primer se izdvaja upravo *Mladi Tovija* Milovana Vidakovića.¹ Mada na prvi pogled može delovati paradoksalno, mogućnost preciznog determinisanja starozavetnog predloška predstavljala je jedno od ishodišta negativnog vrednovanja navedenog dela. Naime, nije moguće zanemariti činjenicu da su Vidakovićevo insistiranje na biblijskom poreklu teme dela *Mladi Tovija*, ugledni srpski tumači iz prve polovine 20. veka, krajnje neoprezno identifikovali kao krunski dokaz autorove stvaralačke i teološke nekompetentnosti. Naravno, moramo naglasiti kako pripadnici starije generacije književnih istoričara nikada nisu gubili iz vida »neoprostivi greh« talentovanog pisca, proistekao iz činjenice da je Milovan Vidaković, pored Jovana Hadžića (Miloša Svetića), bio jedan od najuglednijih protivnika Vuka Karadžića. Uspomena na njihovu oštru filološku i književnoteorijsku raspravu, postepeno je dovela do nekritičkog sagledavanja Vidakovićeovog velikog stvaralačkog opusa, koji je već za života autora bio označen kao prepreka modernom razvoju srpske književnosti.

Međutim, upravo pažljivo iščitavanje religioznog epa – inspirisanog pripovešću o pustolovinama mladog jevrejskog junaka tokom putovanja u daleki Ekbatan – otkriva u kojoj meri je bila pogrešna tradicionalna književnoistorijska ocena da je Vidakovićev opus već početkom 19. veka predstavljao beznadežan anahronizam. Ovom prilikom izdvojicemo samo jedan detalj iz sižejne strukture dela: autor je nameru starijeg mladića da po svaku cenu zaštiti svog mladog prijatelja i saputnika, predstavio kao primarni motivacioni faktor u ponašanju jednog od ključnih protagonista epa. Prethodno zapažanje je inicirano rezultatima sagledavanja statusa formalnih nosilaca zapleta, Tovije i Azarije (prerušenog anđela Rafaila), odnosno činjenicom da način na koji autor opisuje njihovu međusobnu privrženost, eksplicitno afirmiše tezu o dominaciji kulta sentimentalnog prijateljstva u pesničkoj obradi *povesti drevne iz Biblije spisane* (sintagma preuzeta iz podnaslova Vidakovićeovog dela). Nažalost, ocenjivanje stvaralaštva Vukovih protivnika bilo je sve do poslednjih decenija 20. veka zasnovano na održavanju predrasude o netalentovanosti pripadnika »gubitničke« struje u istoriji srpske književnosti (Popović 1985: 23). U potrazi za razlozima koji su neposredno doveli do marginalizacije Vidakovićeovog opusa, posebno zaslužuje da bude izdvojen negativan sud Pavla Popovića, zasnovan na (navodno) tekstološki i kanonski argumentovanoj primedbi da Tovijinog životopisa nema u *našoj Bibliji*.² Danas nam je poznato kako se krajnje aberativni termin *naša Biblija* odnosio na prevod *Starog zaveta* Đure Daničića, u kojem zaista nije objavljena *Knjiga o Toviji*. Prema mišljenju Pavla

¹ Milovan Vidaković je rođen 1780. godine u Nemenikućama (tadašnji Beogradski pašaluk). Nakon izbijanja austrijsko-turskog rata (1788), prebegao je sa porodicom u Srem. U periodu između 1799. i 1805. godine školovao se u Segedinu, Novom Sadu, Temišvaru (gimnazija pijarista koju je kasnije pohađao i pesnik Branko Radičević) i Kežmarku. Prvo delo, odnosno religiozni ep *Istorija o prekrasnom Josifu*, objavio je 1805. godine. Prvi roman Milovana Vidakovića pod naslovom *Usamljeni junoša* je objavljen 1810. godine. Njegovo najpoznatije romaneskno delo, *Ljubomir u Jelisijumu*, objavljeno je u tri knjige (1814, 1817 i 1823). Profesor novosadske gimnazije je bio od 1817. do 1824. godine. Nakon toga je živio i radio, uglavnom kao privatni nastavnik, u Temišvaru, Sremskim Karlovcima i Kulpinu. Religiozni ep *Mladi Tovija* je objavljen u Budimu 1825. godine. Milovan Vidaković se nastanio u Pešti 1835. godine, a umro je u velikom siromaštvu 1841. godine.

² »*Mladi Tovija* (1825) – kaže pesnik – priča je iz Svetog pisma. 'Otvorim bibliju i spišem žitije Tovita i sina njegova Tovije'. Koju bibliju? U našoj toga nema a po pravilu nema ni u drugima. Priča o Toviji retko se nalazi kao kanonska knjiga u bibliji; ona se obično smatra kao apokrif.« (Popović 1934: 294)

Popovića, koje je ubrzo podignuto na nivo vrednosnog aksioma u srpskoj književnoj historiografiji, priča o Toviji je mogla dospeti u našu literaturu samo posrednim putem, odnosno preko ostvarenja drugorazrednih i danas potpuno anonimnih autora pobožnih (katoličkih) spevova sa nemačkog govornog područja. Groteskna priroda teze o nepri-merenom ekumenskom »zastranjivanju« autora, navodno previše zainteresovanog za zapadnohrišćanske teme, dolazi do punog izražaja ako se uzme u obzir da su prve generacije Vidakovićevih čitalaca najčešće koristile petotomno izdanje Slovenske (Jelisavtinske) Biblije, u kojoj je bila objavljena i »problematična« pripovest o starozavetnom junaku Toviji (Eraković 2008: 93). Uostalom, religiozni epovi srpskih predromantičara bili su recepcijski prijemčivi predstavnicima različitih društvenih staleža i socijalnih (pod)grupa, uključujući pojedince kojima je usled njihove profesionalne orijentacije (vojnici, trgovci, zanatlije), uživanje u tekstu moralo biti važnije od nevoljnog učešća u bogoslovskom sporu oko statusa apokrifnih tekstova u hrišćanskoj tradiciji. Prema tome, pisci poput Vidakovića su očigledno imali mnogo jasniju predstavu o suštinskim obeležjima tada aktuelnog horizonta očekivanja od (nedovoljno objektivnih) književnih istoričara iz 20. veka, čije su negativne ocene dovele do stvaranja iznenađujuće vitalnih stereotipa o predvukovskoj književnoj tradiciji. Stvaralaštvo Gavriela Kovačevića, Vidakovićevog savremenika, dodatno potvrđuje u kojoj meri su promišljanja starijih generacija književnih istoričara, poput zlosrećne hipoteze o nužnosti podele biblijskih predložaka na »naše« (pravoslavne?) i »njihove« (rimokatoličke?), bila strana ne samo srpskim predromantičarima, nego i njihovoj čitalačkoj publici. Kao što se može zaključiti iz indikativnog naslova, upravo nekanonska pripovest predstavlja tematsku osnovu religioznog epa Gavriela Kovačevića *Judit mečem Olofernu glavu useknuvši tem Judeju osvobodivši* (Budim, 1808).³ Apriorno označavanje *Knjige o Juditi* kao apokrifnog dela, do sada je bilo zasnovano na odsustvu navedenog teksta iz prevoda Starog zaveta Vukovog najbližeg saradnika, Đure Daničića. Međutim, izbor starozavetnih tekstova koji su ušli u najpoznatije srpskog izdanje Biblije, bio je mnogo više uslovljen filološkim nego teološkim razlozima. Preciznije, Daničićeva prevashodno pragmatična odluka da se osloni na (kraće) nemačko izdanje jevrejske Biblije Imanuela Tremeliusa (štampano između 1575. i 1579. godine), dovela je do stvaranja zablude o tome ko sme da polaže pravo na drevnu priču o ženskoj lepoti koja je trijumfovala nad Zlom.⁴ Zbog toga moramo naglasiti kako je naša analiza bila inicirana odlukom da se

³ Gavrielo Kovačević (1765-1832), pesnik, knjigovezac i knjigoprodavac, rođen u Irigu. Danas nemamo mnogo pouzdanih podataka o njegovom životu, ovo se posebno odnosi na period pre nego što je otvorio knjižaru u Zemunu (1803/1804). Početkom 19. veka, bio je jedan od najuglednijih srpskih knjigovezaca i knjigoprodavaca. Pretpostavlja se da je knjigovezački zanat izučio u Budimu i Beču. Umro u Zemunu 12. novembra 1832. godine.

⁴ Istorijat dugotrajnih teoloških polemika navodi na zaključak da su nekanonske priče, poput *Knjige o Juditi*, bile u podjednakoj meri deo istočnohrišćanske i zapadnohrišćanske tradicije, bez obzira na viševekovne teološke rasprave. Na primer, na osnovu odluka Tridentskog sabora (1546), prihvaćena je upotreba šireg kanona u okviru rimokatoličanstva. Nešto kasnije, protestanti su odbacili deuterokanonske knjige na saboru u Dortrehtu (1618). Zanimljivo je da su »problematični« spisi i dalje štampani u protestantskim Biblijama, ali uglavnom sitnijim slogom i pod naznakom *apokrifa*. Različita tumačenja ruskih (Teofan Prokopovič [1681–1736] se zalagao za uži, a sveti Dimitrije Rostovski [1651–1709] za širi kanon), grčkih, rumunskih, bugarskih i srpskih pravoslavnih teologa, posebno od 17. veka pa sve do danas, bila su ne manje međusobno suprotstavljena od stavova rimokatolika i protestanata.

detaljnije istraži prisustvo popularne starozavetne priče u okviru srpske književnosti, posebno tokom epohe koja obuhvata kraj 18. i početak 19. veka.

Postoji nekoliko konkretnih razloga koji su nas naveli da preispitamo pretpostavku, koja je dovela do toga da prisustvo priče o lepoj judejskoj udovici u srpskoj književnosti bude tumačeno kao neobična tematsko-motivska anomalija. Svojevrsan recepcijski alibi, koji su svojim delima veoma dosledno pribavljali pisci religioznih epova birajući poznate i popularne teme,⁵ indirektno potvrđuje da prisustvo priče o Juditi ne možemo tumačiti kao neočekivani hir pisca, ponesenog željom da proveri svoj pesnički talenat obradom apokrifne starozavetne teme, navodno potpuno nepoznate u duhovnom krugu vizantijske tradicije. Upravo zbog toga smo odlučili da izdvojimo određene novozavetne fragmente Novog zaveta kao dokaz da je *Knjiga o Juditi*, poput niza drugih deutero-kanonskih knjiga, bila poznata prvim generacijama čitalaca religioznog epa Gavrila Kovačevića. Usled činjenice da je hrišćanstvo već u doba apostola Pavla napustilo okvire male i nedovoljno poznate bliskoistočne sekte, nejevrejskim sledbenicima Mesije iz Nazareta je bilo prihvatljivije izdanje svetih tekstova na grčkom jeziku, poznato kao (aleksandrijska) Septuaginta. Tako postaje razumljivo zbog čega i danas, bez obzira koje (istočnohrišćansko) izdanje Novog zaveta upotrebljavamo, možemo uočiti tragove niza starozavetnih priča.⁶ Usled velikog broj skraćenica kojima se obeležavaju citati u Novom zavetu, naglašavanje uloge i značaja samo jedne starozavetne pripovesti može delovati nedovoljno utemeljeno. Ipak, percepcija se drastično menja ako pokušamo da zamislimo hipotetičku situaciju u kojoj se veoma pažljivi imaginarni čitalac, prvobitno potpuno izmešten iz judeohrišćanske tradicije (slično anegdoti o navodno prvom kontaktu Oskara Vajlda sa Biblijom),⁷ po prvi put susreće sa danas najzastupljenijim srpskim (pravoslavnim) prevodom Starog i Novog zaveta.

Detaljno iščitavanje novozavetnih tekstova, poput Prve poslanice Korinćanima, uz pretpostavku da pomenuti čitalac pokazuje veliku naklonost prema skrajnutim fusnotama i citatima, pre ili kasnije bi iniciralo potragu za *Knjigom o Juditi* kao citiranim tekstom. Oslanjanje na najdostupniji prevod Starog zaveta (Đuro Daničić), odvelo bi čitaoca na stranputicu jer pomenute pripovesti ne ulaze u red kanonskih tekstova. Ipak,

⁵ »Pak još ako je što pobožno i iz svetog pisma: žitije kog svetca, ili kakova iroičeska dela, o kraljevi i junaci: tu su nam već onda slušajući u svom elementu! kao Aleksija čeloveka božija, Avramovu žertvu, prekrasnog Josifa; ili zmaja s orlovi, rat na polju Kosovu, naše narodne pesme i mnoga ovim podobna sočinenija vasdan bi slušali.« (Vidaković 1825: 3-4)

⁶ »Novi zavet navodi skoro sve starozavetne knjige osim: Rut, Jezd, Nem, Avd, Prop i Pnp. Od drugokanonskih knjiga navode se Prem (Rm 1, 18-23; 2,11; 5,14; 9,21; Jev 1,3; 8,14; Pet 1,6), Tov (Dap 8,2), 2 Mak (Jev 11,34), Sir (Mt 6, 14; 6,7; Jak 1,19), Jdt (1 Kor 2,10). Činjenica što su novozavetni pisci upotrebljavali 'širi kanon' ide u prilog shvatanju o 'širem kanonu', ali ne apsolutno, jer su korišćeni i apokrifi: Psalmi Solomonovi, Četvrta makavejska, Vaznesenje Mojsijevo i drugi, pa ih niko ne uključuje u kanon. Još jednom treba naglasiti da Crkva nije morala mehanički da primi jevrejski kanon, već je svojim saznanjem vršila izbor svetih knjiga (opšteprihvaćena skraćenica za *Knjigu o Juditi* je **Jdt**, op.a.).« (Milin 1991: 69)

⁷ »Iz nama bližeg veka (ali autor *Istorije čitanja* ne mari za te proizvoljne konvencije i poziva ga u šesto poglavlje) pojavljuje se još jedan eklektični čitalac, genijalni Oskar Vajld. Pratimo njegovo napredovanje u čitanju, od keltskih bajki koje mu je kazivala majka, do učenih tomova koje je čitao na Modlen koledžu, u Oksfordu. Tu u Oksfordu morao je za jedan od ispita da prevede s grčkog verziju priče o Hristovom stradanju iz Novog zaveta. Pošto je to učinio lako i tačno, ispitivači su mu rekli da prestane. 'O, pustite me', rekao je Vajld, 'želim da vidim kako se završava'.« (Mangel 2005: 324)

naša namera nije bila da se u potpunosti posvetimo uzrocima i posledicama (nerešene) viševekovne teološke rasprave o upotrebi »šireg« i »užeg« kanona u istočnohrišćanskoj tradiciji.⁸ Razlozi zbog kojih smo odlučili da skrenemo pažnju na mnogobrojne promene kanonskog statusa *Knjige o Juditi*, proistekli su iz pretpostavke da tradicionalno označavanje navedene starozavetne priče kao apokrifnog (zabranjenog) teksta, nije moglo izazvati negativnu recepciju religioznog epa Gavriela Kovačevića. Umesto toga, možemo izneti zaključak da su se nekanonske priče (bez obzira na teološke izvore), uklapale u horizont očekivanja srpske čitalačke publike krajem 18. i početkom 19. veka. Drugi primer koji smo odlučili da navedemo u okviru analize statusa popularne starozavetne priče kao tematskog predloška, iniciran je pažljivim čitanjem danas zaboravljene *Istorije bibličeskaje*, objavljene o trošku novosadskog knjigoprodavca Damjana Kaulicija (1760–1810).⁹ Izdavački poduhvat Damjana Kaulicija zasnovan je na konciznoj interpretaciji najpoznatijih, mogli bismo pretpostaviti i najradije čitanih, delova Starog i Novog zaveta. Struktura dela nas je dovela do zaključka da *Istorija bibličeskaja* može biti označena kao relativno slobodna redakcija određenih poglavlja Biblije. Upravo zbog dogmatski »neformalnog« pristupa svetim knjigama, smatramo da bi – umesto analize hermeneutičkih odlika dela – trebalo posvetiti mnogo veću pažnju revalorizaciji potencijalnih književnoistorijskih aspekata *Istorije bibličeskaje*. Pošto je katihizis bio obavezni predmet u tadašnjim školama, uloga *Istorije bibličeskaje* u pozitivnoj recepciji Kovačevićevog dela, može biti upoređena sa izuzetno važnom funkcijom srpsko-latinskih gimnazija u razvoju srpskog klasicizma tokom 18. i početkom 19. veka (upoznavanje srpskih đaka sa opusom najznačajnijih antičkih pisaca kroz kontinuirano učenje latinskog jezika).

Ipak, naše istraživanje je ograničeno isključivo na 31. poglavlje navedenog dela, odnosno pripovest pod nazivom *Istorija dostopamjatnih del Juditinih*.¹⁰ Uzmemo li u obzir činjenicu da je cela priča o Juditi sažeta na svega nekoliko stranica, veoma je teško izvesti zaključak o posebnom značaju navedenog poglavlja *Istorije bibličeskaje*. Međutim, postoji značajna razlika između navedenog teksta i *Knjige o Juditi*, koja nam je i danas sasvim dostupna na osnovu različitih štampanih verzija Vulgate. Naime, *Istorija dostopamjatnih del Juditinih* ukazuje na postupnu promenu u karakterizaciji glavnih i epizodnih negativnih junaka. Kako bismo obrazložili našu pretpostavku, moramo prvo skrenuti pažnju na starozavetne prototipove Kovačevićevog Nabukodonosora i Holoferna. Bez obzira na gotovo apokaliptičke posledice nemilosrdne osvete asirskog vladara, odnosno surovosti vojvode Holoferna kao infernalne emanacije izvršne vlasti, starozavetni autori *Knjige o Juditi* označavali su navedene neprijatelje jevrejskog naroda

⁸ »Prilikom raspravljanja o kanonu nepotrebne su žučne polemike. Nije tačno da je neki pravoslavni teolog koji zastupa uži kanon 'pod protestantskim uticajem', već on to mišljenje zastupa proučavajući ceo istorijat problema. Isto tako, ni pravoslavni teolozi koji zastupaju širi kanon nisu pod uticajem rimokatolika, već imaju svoje razloge za takvo shvatanje.« (Milin 1991: 77)

⁹ Izvorni naslovi prva dva izdanja glase: *Istorija bibličeskaja ili povesti vethago i novago zaveta*, v polzu slaveno-serbskago junošestva, v Vien, 1792. i *Bibličeskaja istorija ili povesti vethago i novago zaveta*, v polzu slaveno-serbskago junošestva, v Budin grad, 1805.

¹⁰ *Istorija dostopamjatnih del Juditinih – Istorija bibličeskaja ili povesti vethago i novago zaveta (Glava tridesjat pervaja: O careh plemene Judina i Veniaminova)* (Istorija bibličeskaja 1792: 130–133).

isključivo kao ljudska bića.¹¹ Međutim, detaljna analiza segmenata *Istorije dostopamjatih del Juditinih* – posebno onih u kojima je dodatna pažnja posvećena predstavljanju Holoferna kao surovog protivnika Izabranog naroda – otkriva tragove demonsko-dijabolične karakterizacije negativnih junaka.¹² Asirski vojskovođa i njegov sizeren, za razliku od prvobitnog starozavetnog modela, percipirani su kao emanacija drevnog Zla. Moramo skrenuti pažnju da se u uvodnom delu uopšte ne navodi kažnjavanje nepokornih vazala kao veoma pragmatičan starozavetni motiv za pokretanje nemilosrdnog vojnog pohoda. Umesto toga se insistira da je Nabukodonosorova (megalomanska) namera bila da postane gospodar celog sveta.¹³ Razlog zbog kojeg smo odlučili da skrenemo pažnju upravo na prethodno navedeni aspekt nedovoljno istražene interpretacije priče o Juditi, zasnovan je upravo na rezultatima detaljne analize *Judit mečem Olofernu glavu useknuvši tem Judeju osvobodivši*. Naime, uporedno istraživanje apokrifnog predloška i religioznog epa Gavrila Kovačevića, odnosno potraga za inovativnim elementima u obradi popularne starozavetne pripovesti, dovelo nas je do zaključka da upravo faustovska priroda glavnog negativnog junaka, upućuje na zaključak o sve intenzivnijem uticaju novih poetičkih i žanrovskih tendencija, karakterističnih za nadolazeću epohu romantizma. Bez obzira na prigodne uvodne napomene autora, u kojima se insistira na dominaciji religiozno-didaktičke komponente u strukturi dela, demonizovani protagonisti preuzimaju (neočekivano) dominantnu ulogu u sižejnoj strukturi predromantičkih religioznih epova (Eraković 2008: 12). Posmatrano iz mnogo šire dijahronijske perspektive, identifikovanje inovativnog preobražaja negativnih junaka kao reprezentativnog obeležja dela, pruža nam dragocenu mogućnost da analiziranu umetničku obradu apokrifne pripovesti o ratu između Svetlosti i Tame, označimo kao anticipaciju postupka psihološki uverljive karakterizacije mnogo poznatijih negativnih likova u književnosti srpskog romantizma, poput pobunjenog antiheroja Njegoševog *Luče mikrokozma* (Eraković 2008: 136). Opravdanost procesa savremene reafirmacije dela, dolazi do posebnog izražaja prilikom sagledavanja fenomena dominacije infernalnih antiheroja u mnogo širem književnoistorijskom kontekstu, koji prevazilazi formalni okvir određene stilske formacije. Naša zaključna ocena je posredno inicirana prisustvom svojevrsnog paradoksa u tradicionalnim tokovima srpske književne historiografije. Da budemo precizni, relativno je lako konstatovati kako su kompetentni proučavaoci Njegoševog opusa uložili veliku energiju ne samo u proučavanje intertekstualnih relacija između *Luče mikrokozma* i Miltonovog *Izgubljenog raja*, nego i u promišljanje potencijalnih uticaja neomaniještva i kabale na navedeni religiozno-filozofski spev (Savić Rebac 2004: 89–116). Nažalost, izuzimajući mali broj radova savremenih autora (Damjanov 1988: 131–186 i Pavić 1991: 87–88), gotovo nikakva pažnja nije bila

¹¹ »Knjiga o Juditi (1.11). Ali stanovnici svake od tih pokrajina narugaše se poruci Nabukodonozora, kralja Asiraca, i ne okupiše se oko njega da bi uza nj vojevali. Nisu ga se bojali, jer on za njih bijaše običan čovjek (moj kurziv, op.a.). Otposlaše praznih ruku glasnike njegove, ne iskazavši im počasti.« (Biblija 1968: 403)

¹² »Suštu jemu jedinoždi v glubocem sne pijanu sobstvenou rukoju usekla glavu jeho, juže vo ustrašenjej vragov na stene povesiti zapovedala. Videvše po sem Judei vragov svoih voždenačelnika lišenih napali na nja nečajano i otjali im vsja koristi.« (Istorija bibličeskaja 1792: 133)

¹³ »Car Navuhodonosor poslal Oloferna perveišago Voenačelnika svoego s neisčislenim voinstvom, da obladaet vsemi častmi sveta.« (Istorija bibličeskaja 1792: 131)

posvećena tematskim, žanrovskim, pa čak ni filozofsko-teološkim linijama dodira između Njegoševog dela i predromantičkih *sočinenija*.¹⁴

Na osnovu rezultata sveobuhvatnog proučavanja porekla i kanonskog statusa primarnih predložaka, možemo zaključiti da je intertekstualni horizont religioznih epova Milovana Vidakovića i Gavrila Kovačevića zaista bio kreiran u skladu sa afinitetima prvih generacija čitalaca. Konačno, činjenica da su upravo apokrifni tekstovi inspirisali pesnička ostvarenja koja pripadaju vrhu vrednosne lestvice predromantičkog epskog pesništva, dovodi do zaključka kako su svi predlošci (prevashodno sa stanovišta proučavanja postupka umetničke obrade određene teme ili motiva) tretirani na identičan način, bez obzira na njihov dogmatski značaj.

Da budemo precizniji, u potrazi za inspirativnim temama, autori nisu poklanjali gotovo nikakvu pažnju apriornom vrednovanju i klasifikaciji predložaka na osnovu njihovog kanonskog statusa. Zbog toga možemo konstatovati kako je svest autora o recepcijskom potencijalu određenog teksta (priča o Toviji, Juditin obračun sa oholim Holofernom), predstavljala ključni faktor prilikom inicijalnog kreiranja tematskog okvira *povesti drevnih iz Biblije spisanih*.

LITERATURA

- BIBLIČESKA ISTORIJA, 1805: *Bibličeskaja istorija ili povesti vethago i novago zaveta*. Budim: Carsko-kraljevska univerzitetska štamparija.
- BIBLIJA, 1968: *Biblija, Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Stvarnost.
- DAMJANOV, Sava, 1988: *Koreni moderne srpske fantastike*. Novi Sad: Matica srpska.
- ERAKOVIĆ, Radoslav, 2008: *Religiozni ep srpskog predromantizma*. Novi Sad: Matica srpska.
- ISTORIJA BIBLIČESKAJA, 1792: *Istorija bibličeskaja ili povesti vethago i novago zaveta*. Beč: Štamparija Stefana Novakovića.
- KOVAČEVIĆ, Gavrilo, 1808: *Judit mečem Olofernu glavu useknuvši tem Judeju osvobodivši*. Budim: Carsko-kraljevska univerzitetska štamparija.
- MANGEL, Alberto, 2005: *Istorija čitanja*. Novi Sad: Svetovi.
- MILIN, Dragan, 1991: *Uvod u Sveto pismo Starog zaveta*. Beograd: Sveti arhijerejski sinod SPC.
- PAVIĆ, Milorad, 1991: *Predromantizam*. Beograd: Naučna knjiga.
- PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar, 2004: *Luča mikrokozma*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
- POPOVIĆ, Pavle, 1934: *Milovan Vidaković*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.

¹⁴ V pričujočem prispevku Radoslav Eraković obravnava vlogu in pomen starozavezne svetopisemske tradicije v tematiki in tudi strukturi številnih in med bralci izredno priljubljenih srbskih religioznih pesnitev v prvi polovici XIX. stoletja. Ob ugotovitvah o krivični zastopljenosti tradicionalnih religioznih motivov v času jezikovnih reformnih prizadevanj Vuka Karadžića, nadaljevanju negativnega vrednotenja s strani vodilnih srbskih literarnih zgodovinarjev v prvi polovici ter nerazumljivemu zamolčevanju v drugi polovici XX. stoletja, avtor na primerih dveh umetniških religiozno utemeljenih literarnih besedil Gavrila Kovačevića in Milovana Vidakovića argumentirano vzpostavlja drugačno kritičnoanalitično in literarnozgodovinsko motrenje oz. vrednotenje. Avtor potrjuje pomembno vlogo obeh pesnitev, ki so nastale iz znanih prizorov v svetopisemskih in apokrifnih besedilih, dobro znanih tedanjemu bralcu, v razvojnem loku celovite srbske književnosti, in vanj ponovno uvršča, kot njegov nenadomestljiv del, odmevne in priljubljene religiozno-filozofske romantične pesnitve.

- POPOVIĆ, Miodrag, 1985: *Istorija srpske književnosti. Romantizam I–II*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- SAVIĆ-REBAC, Anica, 2004: *Helenski vidici*. Pančevo: Mali Nemo.
- SVETO PISMO, 1868: *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta* (prevod Đure Daničića i Vuka Karadžića). Pešta: Britansko inostrano biblijsko društvo.
- VIDAKOVIĆ, Milovan, 1825: *Mladi Tovija*. Budim: Carsko-kraljevska univerzitetska štamparija.

POVZETEK

Apokrifna zgodovina epskega pesništva srbskega predromantičnega obdobja

Epsko pesništvo srbskega predromantičnega obdobja predstavlja potencialno zelo pomebno ter hkrati premalo upoštevano in analizirano dobo oz. področje umetniške ustvarjalnosti v srpski književnosti 19. stoletja. Dosledna analiza takratnih religioznih predromantičnih pesnitev je utemeljena na inicijalni predpostavki o umetniški relevantnosti inovativne literarne obravnave biblijske tradicije. V prispevku so osvetljeni premalo preučeni vplivi starozavezne tradicije na tematsko strukturo del Milovana Vidakovića *Mladi Tovija* in Gavriela Kovačevića *Judit mečem Olofernu glavu useknuvši tem Judeju osvobodivši*. Rezultati analize potrjujejo pomembno vlogo apokrifnih tem v definiranju glavnih žanrovskih lastnosti teh religioznih epov. V sklepu avtor poudarja da religiozne pesnitve, kljub njihovi pozitivni recepciji v času objave prvih natisov, oziroma kljub dejstvu, da so predstavljale izredno važen segment literarne produkcije v prvi polovici 19. stol., še vedno predstavljajo marginalizirani poetski tok v srbski književnosti. Revalorizacija poetsko-epskih stvaritev obeh navedenih avtorjev bi lahko pripeljala do ponovnega premisleka in revidiranja dosedanjega literarnozgodovinskega statusa epskega pesništva iz časa srbskega predromantizma v letih 1790–1850.